

I morgon kan framtidens jobb vara ett minne blott

Politiker gör gärna ett stort nummer av betydelsen av att satsa på rätt framtidsyrke, samtidigt som arbetsmarknaden här och nu befinner sig i kris och det mesta talar för att en ofantlig mängd jobb kommer att försvinna på grund av automatiseringen. I stället uppstår fiktiva företag som gör att långtidsarbetslösa får ägna sig åt något som påminner om lönearbete.

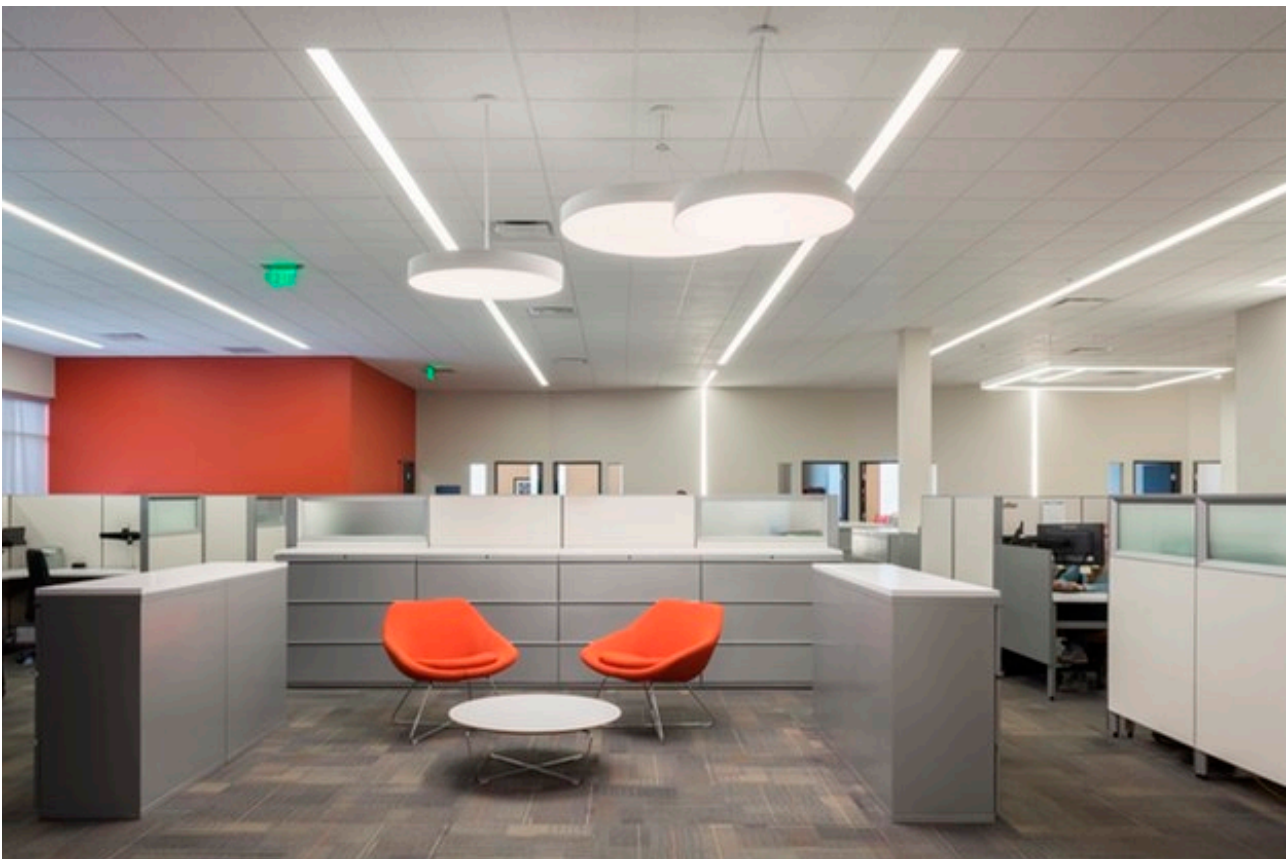

Foto: Raul J Garcia/AOP

Sociologer, framtidsforskare och politiker håller ständigt sina fingrar i luften. Vart blåser vindarna? Vilka är framtidens yrken? Det har gjorts åtskilliga försök att lista de jobb som tros ha störst efterfrågan i framtiden. På Arbetsförmedlingens lista över vilka jobb de tror kommer att vara attraktiva inom fem eller tio år finns bland annat barnmorska, gymnasielärare, distriktssköterska, civilingenjör och lastbilmekaniker.

I [Veckans Affärer](#) (3/6) talade Fredrik Reinfeldt om den "läskiga" förändringen som Sverige ställs inför. Han talar om digitaliseringens utmaningar och risken att leva kvar i det gamla, att inte reagera

snabbt nog. Framtidsyrken är alltså, om vi renodlar lite, en neutral kategori som hjälper oss att navigera i en myllrande och föränderlig tillvaro där ett yrke som är hett efterfrågat på arbetsmarknaden just nu kan vara degraderat om fem år på grund av överutbud, så att det gäller för de som satsat på fel häst och utbildat sig till ”fel” yrke att sadla om. Reinfeldt uppmanar oss att skapa oss en realistisk bild av dagslägets globala konkurrens, försöka uttyda trender och ekonomiska svängningar för att därmed kunna anpassa oss.

I sin bok ”Rise of the robots: Technology and the threat of a jobless future” (Basic Books) levererar it-entreprenören Martin Ford en pessimistisk bild av framtidens jobb. Hans bedömning är att en ofantlig mängd jobb kommer att försvinna på grund av automatisering. Han slår hål på idén att det är bara manuella och enkla jobb som hotas av automatiseringen. Ford skriver om robotar som utvecklar ett alltmer slipat lärande och som kan konkurrera med snart sagt alla aktiviteter som bygger på rutiner och förutsägbara mönster. I många branscher, såsom hälsovården, finansvärlden och juridiken, har tekniken en potential att vara mera effektiva än mänskliga omdömen. Att internet eller nanoteknologi skulle utgöra lovande framtidsbranscher där de nya jobben finns avfärdar han med andra ord som önsketänkande. Sådana branscher kräver inte mycket mänskligt arbete.

Annons

Slutsatsen är att utvecklingen inte kan hejdas genom sinnrik utbildningspolitik; automatiseringen är en oundviklig process. Däremot är det viktigt att hitta alternativa lösningar på hur människor ska försörja sig. Martin Ford – som uttrycker ett tvivel mot vad han kallar den traditionella välfärdsstaten – föreslår att en basinkomst (en icke-behovsprövad summa betald av staten åt alla medborgare) skulle möjliggöra entreprenörskap och genom det, sysselsättning.

En av bokens förtjänster är att den utmanar en mängd myter, däribland föreställningen att automatisering drabbar låglönejobb och att utvecklingen därför kan sägas frigöra människor som nu kan ägna sig åt mera välbetalda yrken. Den pågående automatiseringen, parad med vinstintressen, skapar enligt Ford tvärtom polarisering mellan dem som har ett jobb och dem inte längre har ett. Även om analysen utgår från att automatisering står för den omskakande kraften beskrivs också hur maskiner kan utkonkurreras om arbete blir tillräckligt billigt – utvecklingen är därmed ingalunda linjär och Ford undviker således den vanliga fällan där automatisering beskrivs som en tvingande process driven av teknologin själv. Inte heller går han med på teknikoptimisternas prognos om att automatisering gör allting billigare och att en sådan process därför i sig utgör en fördel för de mest utsatta.

Ford är övertygad om att expansiv teknologi kommer att bryta upp det arbetssamhälle vi har i dag. Här finns åtskilliga fluffiga och anekdotiska beskrivningar av människoliknande maskiner (ett algoritmsystem sägs exempelvis vara nyfiket). I iveren att presentera spektakulära jobbslukande innovationer försummas en mer robust kontextualisering av automatiseringens ekonomiska ramar, trots att han ägnar en del utrymme att diskutera ekonomiska intressen inom hälsovården och ”offshoring”, att jobb flyttar till låglöneländer, något som han betraktar som ett förstadium till slutgiltig automatisering.

Diskussionen om automatiseringen är svår. Ett problem, som Ford berör, är att man menar olika saker med begrepp som ”produktivitet” och ”arbetets kris”. För Ford är grundtesen att marknadsekonomin och produktivitetsökning lever i en lycklig symbios – men samtidigt tecknar han en bild av ett system i kris: vem ska köpa de varor som en alltmer effektiv produktion skapar? I dagens system är det framför allt löneinkomster som gör att vi kan konsumera. En ökande

arbetslöshet sätter alltså en farlig process i rullning. I slutändan: om inga varor köps blir också maskinerna onödiga. Den rikaste procentens lyxkonsumtion kan inte hålla systemet igång.

Fords bok väcker en fråga: vad kan göras när det är allt svårare att åtgärda arbetslösheten? Hans svar tycks dels vara idén om en skyddande basinkomst och dels att marknaden måste spurras så mycket det går så att så många som möjligt ska hitta ett arbetstillfälle eller en företagarnisch. Här finns en ambivalent inställning till den krisande marknadsekonomin.

Samma ambivalens blir tydlig i [en artikel i New York Times](#) (29/5) som beskriver hur fiktiva företag uppstått i flera europeiska länder. Kontorister gör beställningar, banktjänstemän ger ett lån, ett logistikföretag behandlar en möbelleverans och en butik säljer lyxbehandlingar för husdjur – allt detta på låtsas, även om man gör allt för att verksamheten ska vara så verklighetstrogen som möjligt. Enligt artikeln finns det tusentals statsfinansierade potemkin-företag runtom i Europa som alla syftar till att göra steget till arbetsmarknaden kortare. Långtidsarbetslösa – dessa utgjorde cirka 52 procent av alla arbetslösa i euroländerna år 2014 – ges en möjlighet att ägna sig åt något som påminner om lönearbete. En före detta sekreterare säger att hon trivs med att ha rutiner och att hon hoppas på att det nuvarande arrangemanget ska leda till ett riktigt jobb. Att vara arbetslös en lång tid har gjort att hon börjat tvivla på sina förmågor, säger hon, men att skriva ut checkar och kommunicera med marknadsavdelningen på det fiktiva logistikföretaget inger trots allt hopp. ”Jag vill arbeta, helt enkelt.”

De här företagen antas erbjuda en gnutta optimism för arbetslösas del i ett Europa där den ekonomiska krisen fortfarande är påtaglig. Målet är att de deltagande ska öva upp förmågor som är eftertraktade på arbetsmarknaden. I artikeln blir det mer än tydligt att ”framtidens jobb” för många människor helt enkelt är vilket jobb som helst som håller en flytande.

Föreställningar om ”framtidens arbete” kommer även till uttryck i hur arbetsplatser struktureras rent rumsligt. Det här blir särskilt tydligt när det gäller kontoret. Journalisten Nikil Saval tecknar i ”Cubed: A secret history of the workplace” (se även [SvD 18/7 2014](#)) konturerna av historiskt specifika förhoppningar och besvikelser med avseende på lönearbete genom att ta en titt på kontorets historia. Ända sedan 1800-talets slut har kontoret varit en plats där anställda närt en dröm om att vara på väg uppåt, att arbetsplatsen är en språngbräda in i en framgångsrik framtid, samtidigt som förhoppningarna grusats genom hierarkier, fabriks-liknande effektivitetskrav och disciplinering.

Saval tar fasta på hur utopin om det dynamiska framtidskontoret sett ut rent rumsmässigt. De glasdraperade skyskraporna som kopplas ihop med modernismen har sett ut att bära ett löfte om innovativa arbetsplatser, men har i praktiken ofta inneburit att själva interiörerna blivit sekundära. Ett annat exempel är kontorskomplexen i lummiga förorter där de anställda trakterats med ett paket av service: alla behov ska kunna uppfyllas i kontorets omedelbara närhet. Drömmen om det gränslösa kontoret där både arbete och fritid tas om hand uppstod på 50-talet som en motreaktion mot det urbana skyskrapekontoret, men har levt upp igen i Silicon Valleys teknologiföretag där man försökt designa en miljö som sporrar till lek och sociala synergieffekter.

Savals bok om drömmen om kontoret som framtidens arbetsplats landar i en pessimistisk bild. Dotcom-erans lekpalats har ersatts med prekära arbetsvillkor som för många genomlevs i den massproducerade, trånga och anonyma kontorskuben som bokens titel hämtas från. Kontoret har präglats av en individualistisk konkurrensanda. Den verklighet Saval nuddar vid i slutet av boken är att drömmen om kontorsjobbet som ett steg framåt i karriären raseras i kontorskuben och i

snuttjobbarens eller frilansarens oro för morgondagen. Kontorets utopier krymper till ett ängsligt här-och-nu.

Dokumentären ”Work hard, play hard” (2012), regisserad av Carmen Lossman, tar fasta på liknande saker som Savals bok. Långa kameraåkningar och surrande elektronisk musik etablerar stämningen. Det som skildras är den deterritorialiserade arbetsplatsen där målet är uppfinningsrikedom och effektivitet. Vi får se kliniska kontor och en övning där anställda ska demonstrera sin förmåga att samarbeta. Företags-reformer diskuteras på strategimöten. Signifikant nog får vi aldrig veta vilka reformerna är, eller ens vad företagen i filmen gör. Talet om framtidens jobb (formulerat i termer av ”personlig utveckling”) kläs av till en skräckinjagande abstraktion. Arbetet reduceras till flöde, utveckling, process och nätverk. Dokumentärens bild av ”framtidens jobb” är att självständighet och total formbarhet smälter samman. Den ambitiösa arbetssökaren ska visa att hen är redo att underkasta sig företagets mål och därigenom visa att hen är redo för personlig utveckling.

”Work hard, play hard” gör oss uppmärksamma på ett oroväckande sätt att fylla arbetspråket med floskler om framtiden och utveckling, utan att det finns någon genuin omsorg. Det är lätt att föreställa sig hur detta blomstrande arbetspråk surrar runt i de fönsterlösa kontorskuberna. Men bortom det här språket finns naturligtvis riktiga männi-skor som hoppas på att få göra något meningsfullt med sina liv eller som förtvivlar över att tvingas forma sina liv efter ”framtidensjobb” i arbetsmark-nadens ovissa och ständigt undanlidande mening.

Mari Lindman är fil dr i filosofi vid Åbo Akademi. Hon disputerade tidigare i år på avhandlingen ”Work and non-work: On work and meaning”.